

УДК 330.341.1: 631.164.23

В. І. КРИЛЕНКО,
д. е. н., доцент,
завідувач кафедри фінансів та кредиту,
Миколаївський національний університет
ім. В. О. Сухомлинського

ФІНАНСОВІ АСПЕКТИ ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ВИРОБНИЦТВІ

***Анотація.** Стаття присвячена дослідженню питань визначення особливостей інноваційно-інвестиційних процесів у сільськогосподарському виробництві та їх фінансової складової. Обґрунтовано, що інноваційна безпека аграрної галузі передбачає забезпечення конкурентоспроможності аграрної продукції внаслідок впровадження розробок вітчизняної науки у галузі селекції, насінництва, зберігання і транспортування аграрної продукції. Встановлено, що з огляду на істотну ризикованість ведення агробізнесу спостерігається інтенсифікація інвестиційної привабливості аграрного сектору.*

Ключові слова: інноваційно-інвестиційні процеси, сільськогосподарське виробництво, інноваційна безпека, інвестиційний клімат, інноваційний розвиток.

***Аннотация.** Статья посвящена исследованию вопросов определения особенностей инновационно-инвестиционных процессов в сельскохозяйственном производстве и их финансовой составляющей. Обосновано, что инновационная безопасность аграрной отрасли предусматривает обеспечение конкурентоспособности аграрной продукции за счет внедрения разработок отечественной науки в отрасли селекции, семеноводства, хранения и транспортировки аграрной продукции. Установлено, что с учетом существенной рискованности ведения агробизнеса наблюдается интенсификация инвестиционной привлекательности аграрного сектора.*

Ключевые слова: инновационно-инвестиционные процессы, сельскохозяйственное производство, инновационная безопасность, инвестиционный климат, инновационное развитие.

Постановка проблеми. Розвиток інноваційних процесів в сільському господарстві має певну специфіку. Серед інновацій в аграрній сфері на особливу увагу заслуговують біологічні, біодинамічні та органічні системи землеробства, ґрунтозберігаючі технології, а також інші системи низьковитратного сталого сільськогосподарського виробництва. Зарубіжний досвід таких країн (таких як Індія, Мексика та Індонезія) показує, що при порівняно невеликих інвестиціях, використовуючи високоврожайні сорти рослин і досягнення агротехніки, у відносно короткі строки можна значно збільшити виробництво зернових та інших агропродовольчих культур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика розвитку інвестиційних процесів та аграрного сектору займає важливе місце у дослідженнях таких вітчизняних вчених, як О. Гойчук, Л. Федулова та ін. Незважаючи на глибину розкриття цієї проблеми фінансові аспекти інноваційно-інвестиційних процесів в сільськогосподарському виробництві потребують подальшого теоретико-методологічного обґрунтування. Одним з найефективніших важелів державного регулювання відтворювальних процесів є інструменти інноваційно-інвестиційних процесів в сільськогосподарському виробництві та їх фінансова складова. Саме тому проблеми визначення фінансових аспектів інноваційно-інвестиційних процесів в сільськогосподарському виробництві потребують поглибленого дослідження на підґрунті цілісного, системного підходу теоретичних узагальнень, які мають стратегічне значення для розвитку аграрного сектору економіки країни.

Метою дослідження є визначення особливостей інноваційно-інвестиційних процесів в сільськогосподарському виробництві та їх фінансової складової.

Виклад основного матеріалу. Інноваційна безпека аграрної галузі передбачає забезпечення конкурентоспроможності аграрної продукції за рахунок впровадження розробок вітчизняної науки в галузі селекції, насінництва, зберігання, транспортування аграрної продукції тощо. Н. Кулагіна пропонує виокремлювати декілька груп інновацій: селекційно-генетичні, виробничо-технологічні, організаційно-управлінські, соціоекологічні [1, с. 66].

У розвинутих країнах світу саме завдяки новим знанням і впровадженню нововведень у землекористування отримують високий рівень доданої вартості у виробництві, не порушуючи при цьому екологічної рівноваги у навколишньому природному середовищі. В Україні ж спостерігається найвищий рівень антропогенних і техногенних навантажень, який у 6–7 разів перевищив рівень відповідних показників розвинутих європейських країн [2]. Деградація ґрунтового покриву деяких територій дійшла критичного стану.

В останні роки вітчизняні сільськогосподарські підприємства інноваційно активізувались, у результаті чого у 2013 році приблизно 20% сільськогосподарських підприємств витрачали на вдосконалення виробництва понад 30% чистого прибутку. Активнішими є великі за розмірами господарські товариства і приватно-орендні підприємства. Інновації в основному впроваджуються в прибутковій рослинницькій галузі: 46% підприємств застосовують нові сорти і гібриди сільськогосподарських культур, 25% – нові сільськогосподарські машини

та механізми, 14% – нові системи обробітку ґрунту [3]. Незначним (5%) є рівень використання науковообґрунтованих сівозмін.

У тваринництві 52% підприємств застосовували нові породи сільськогосподарських тварин, а інші види інновацій (зокрема, високоефективні корми, нові механізми та засоби захисту рослин) перебувають майже на одному рівні (близько 16%) [3]. З огляду на нерозвинутість вітчизняних галузей тваринництва найбільш імовірним є входження суб'єктів господарювання з інноваційними розробками саме в галузь тваринництва з можливістю одночасної промислової переробки продукції, що дозволить у перспективі вирішувати соціально-економічні та екологічні проблеми.

Оптимальне поєднання комплексної системи інновацій забезпечить підвищення рівня екологічної безпеки аграрної галузі. Розвиток і впровадження екологічноорієнтованих систем сільського господарства, виробництво екологічно чистих продуктів харчування є одним з найперспективніших напрямів розвитку аграрного сектору економіки України і забезпечення її економічної та продовольчої безпеки. Державною цільовою програмою розвитку українського села на період до 2015 року заплановано довести частку органічної продукції у загальному обсязі валової продукції сільського господарства до 10% [4].

В останні роки роль іноземного інвестування в інновації зростає, проте встановлено [5], що іноземні інвестори мало зацікавлені у розвитку конкурентоспроможних технологій на національному ринку. Переважну більшість своїх інвестицій вони направляють на акції великих підприємств енергетичної, машинобудівної, будівельної та переробної промисловості, а не у сфери, орієнтовані на високі технології, що ще більше деформує структуру інноваційної активності.

Деякі дослідники вбачають у такому розподілі фінансових коштів тіньові схеми, що склалися внаслідок недобросовісного лобіювання окремими корпоративно-олігархічними кланами власних інтересів у владі, оскільки законодавство України орієнтує на переважне фінансування інновацій для малого та середнього бізнесу або ж на формування інноваційних об'єднань за відповідними пріоритетами інноваційної діяльності з наданням преференцій [6, с. 21].

На сьогодні інноваційний розвиток в Україні характеризується такими тенденціями [3]:

– обсяг фінансування науки є нижчим від законодавчо встановлених норм (1,7% ВВП) і становив у 2010 році за бюджетним фінансуванням 0,4–0,5% ВВП, а за всіма джерелами фінансування – 0,84% ВВП;

– державні витрати на наукові дослідження в сільському господарстві у 2007 році склали лише 0,03% ВВП, виробленого у

сільському господарстві, а за 2008–2009 рр. у зв'язку з кризовими процесами в економіці їх було зменшено ще майже удвічі;

– на університетський сектор науки припадає менше 7% загальних асигнувань на науку, а частка фінансування науково-технічних робіт у ВНЗ сягає лише 3% загальних коштів на їх утримання, що є значно нижчим, ніж у розвинутих країнах.

В цілому частка виконаних НДДКР у ВВП постійно скорочується: з 1,16% у 2000 році вона зменшилася до 0,79 у 2011 році. Витрати ж на НДДКР у розвинутих країнах становлять (у % від ВВП) значно більшу суму: в Ізраїлі – 4,7, в Японії – 4,0–4,7, у США – 2,7–2,8, у Тайвані – 2,3, у країнах ЄС – 1,9 [7, с. 149].

Це підтверджує неінноваційний характер державної політики в Україні, що, насамперед, виражається в недостатньому обсязі фінансування наукової та інноваційної сфер, тоді як більшість підприємств постійно перебувають у стані необхідності жорсткої оптимізації витрат і тому «передусім заощаджують на розвитку, відкладаючи на невизначене майбутнє інноваційні проекти, видатки на НДДКР і технологічну модернізацію» [8, с. 91]. Йдеться про відсутність не тільки фінансової підтримки, а й реальних стимулів для здійснення інноваційної діяльності.

Інвестиційний клімат для агробізнесу має низку особливостей. Про недосконалість політики в аграрній сфері свідчать і непрозорість земельної реформи, і проблеми з поверненням ПДВ експортерам, і непередбачена політика щодо мінімальних цін і надбавок, і щорічні податкові нововведення, і нестабільна державна підтримка аграрного сектору. Усе це зменшує інвестиційну привабливість аграрного сектору. Крім того, в Україні існує величезна кількість обтяжливих і застарілих регуляторних процедур, які створюють додаткове навантаження на бізнес, який змушений здійснювати додаткові витрати на подолання цих процедур, а в деяких випадках просто не може розвивати виробництво [9].

Економіка України за своєю структурою наближається до структури західних економік, де переважну частку в ВВП має сфера послуг. На момент розвалу СРСР частка цієї сфери у ВВП складала лише 26%, а у 2012 році цей показник сягнув майже 75%. Тим часом, частка сільського господарства у ВВП впала з 22% у 1991 р. до 8% у 2012 р. [9]. Проте можна помітити, що темпи інвестування у сільське господарство (відношення інвестицій в основний капітал до секторальної доданої вартості) значно перевищують темпи інвестування у промисловість і сферу послуг. Це свідчить про зростання привабливості інвестицій у сільське господарство протягом останнього десятиріччя.

Продуктивність капіталу в сільському господарстві (секторальна додана вартість у розрахунку на одиницю вартості основних засобів) значно перевищує продуктивність капіталу у промисловості та сфері послуг. Причому цей розрив зростає і далі, що є чітким сигналом для інвестування у сільське господарство. Наприклад, продуктивність капіталу в сільському господарстві більш як у 2 рази перевищувала продуктивність капіталу у промисловості в 2009 р. і вже більш як у 3 рази – в 2011 р. [9]. Цей розрив істотно зростає при порівнянні продуктивності капіталу в сільському господарстві з продуктивністю капіталу у сфері послуг. Кореляція динаміки продуктивності капіталу в сільському господарстві у відношенні до інших секторів з індексом світових цін на продовольство, який розраховується FAO, свідчить про певну залежність вітчизняного сільського господарства від загальносвітового попиту на продовольство.

Зовсім інша ситуація склалася з продуктивністю праці у сільському господарстві – вона нижче, ніж продуктивність праці в інших секторах економіки. Це свідчить про певні глибинні проблеми і з якістю робочої сили в сільському господарстві (тобто з рівнем її професійної підготовки), і з рівнем аграрної освіти та науки в Україні, і з відсутністю належного забезпечення аграрного сектору сучасними засобами виробництва.

Проте з огляду на істотну ризикованість ведення агробізнесу спостерігаємо інтенсифікацію інвестиційної привабливості аграрного сектору. І, враховуючи зростання населення планети і в основному позитивні очікування щодо динаміки цін на сільськогосподарську продукцію, слід очікувати і на подальшу інтенсифікацію інвестиційної привабливості аграрного сектору України.

Інвестиційна безпека є обов'язковою функціональною підсистемою економічної безпеки аграрного сектору. Офіційне визначення інвестиційної безпеки наведено в Наказі Міністерства економіки України від 02.02.07 р. № 60: «Оптимальне співвідношення рівня національних та іноземних інвестицій, яке здатне забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів» [10].

Інвестиційна діяльність сільськогосподарських підприємств характеризується: довгим періодом технологічного циклу виробництва; високою собівартістю вирощеної продукції; низьким рівнем енергоозброєності; високою залежністю від погодних і кліматичних особливостей регіону; стійким фінансовим станом і низькою платоспроможністю; низькою конкурентоспроможністю [2].

Сільське господарство, в якому специфіка відтворення продукції багато в чому визначається природними факторами, інвестиціями та рівнем

державної підтримки, у процесі реформування опинилося без істотної бюджетної підтримки і, як наслідок, різко скоротило виробництво продукції. Дані, наведені в табл. 1 на і рис. 1, підтверджують тенденцію до послаблення ролі сільського господарства в економіці України, що зумовлює ризики, пов'язані із залученням інвестицій в аграрний сектор економіки.

Таблиця 1

Питома вага сільського господарства в економіці України

Роки	ВВП (млн грн)	ВДВ сільського господарства, мисливства та лісового господарства	% ВВП
2001	204190	29421	14,4
2002	225810	29418	13,0
2003	267344	29059	10,9
2004	345113	37258	10,8
2005	441452	40542	9,2
2006	544153	41006	7,5
2007	720731	47417	6,6
2008	948056	65148	6,9
2009	913345	65758	7,2
2010	1082569	82641	7,6
2011	1302079	110564	8,5
2012	1408889	111748	7,9

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України [11]

Підвищення інвестиційної привабливості аграрного сектору національної економіки пояснюється тим, що країна володіє необхідним потенціалом для виробництва сільськогосподарської продукції у значних масштабах і здатна не тільки забезпечити власну продовольчу безпеку, але й активізувати експорт продовольства. Найбільш інвестиційно привабливими галузями сільського господарства є рослинництво і тваринництво, оскільки, за оцінками ООН, до 2015 р. виробництво продуктів харчування у світі повинно зрости на 70–100%, і це тільки для того, щоб втримати сьогоднішній баланс між чисельністю населення і кількістю продуктів харчування, адже щороку населення Землі збільшується на 2,5% [15].

Економічні показники ефективності залучення інвестицій в економіку в цілому і в сільське господарство зокрема наведено на рис. 3. Так, у структурі капітальних інвестицій частка інвестицій у сільське господарство, мисливство та лісове господарство становить лише 6,6% (рис. 3), це більш як у 5 разів перевищує інвестиції у промисловість, у 2 рази – у діяльність транспорту та зв'язку і майже у 2 рази – у будівництво. Динаміка капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство, лісове господарство до 2008 р. мала тенденцію до зростання порівняно з 2001 р.

більш як у 10 разів. Проте у 2009 р. капітальні інвестиції у ці галузі зменшились майже удвічі, у 2011–2012 рр. стали знову зростати.

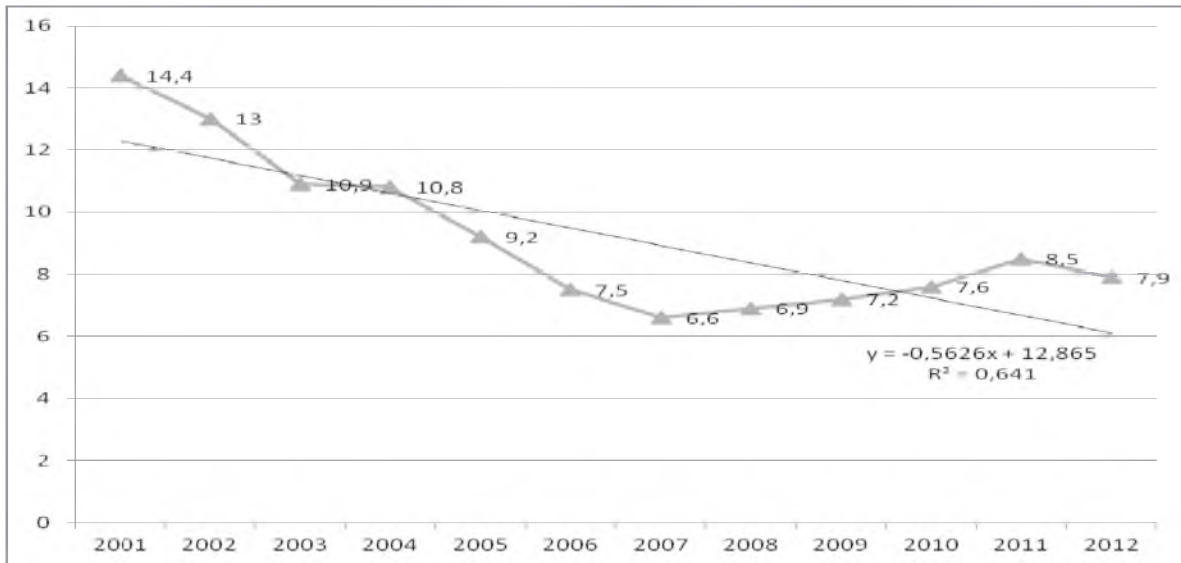

Рис. 1. Частка валової доданої вартості сільського господарства, мисливства та лісового господарства у ВВП України, %

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

У 2011–2012 рр. інвестиційна діяльність у сільському господарстві України відбувалася на фоні тенденцій до зростання обсягів капітальних інвестицій, відповідно, на 48,6% та 6,5% (рис. 2).

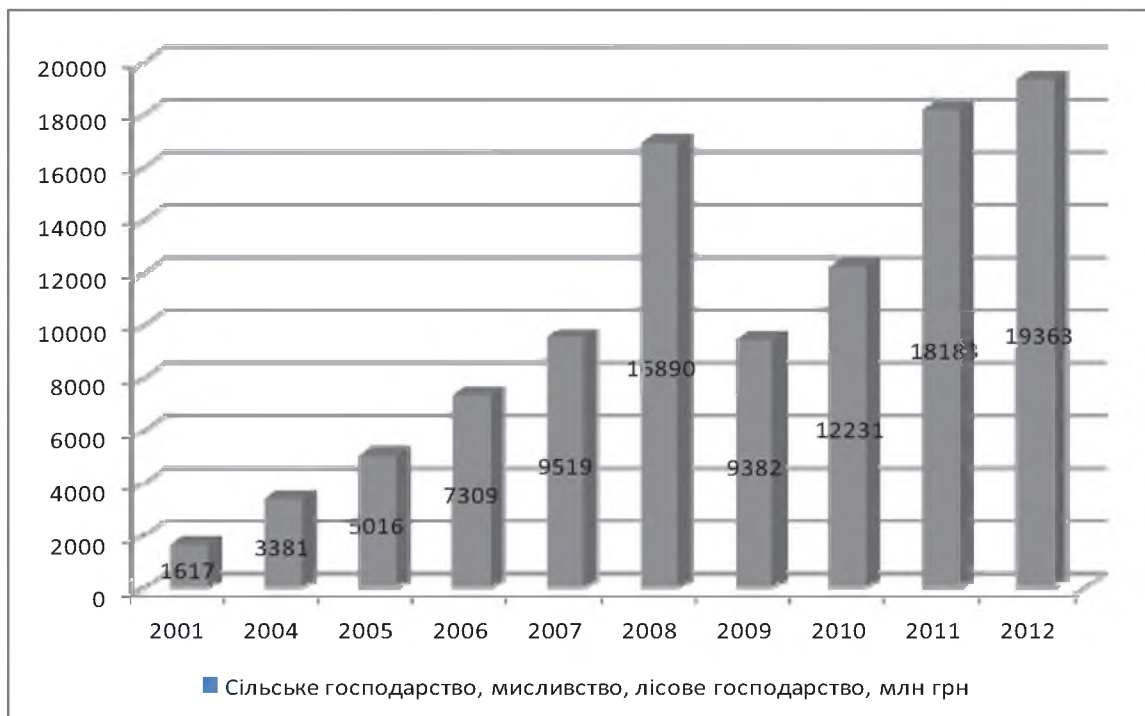

Рис. 2 Динаміка капітальних інвестицій у сільське господарство, мисливство та лісове господарство, млн грн

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

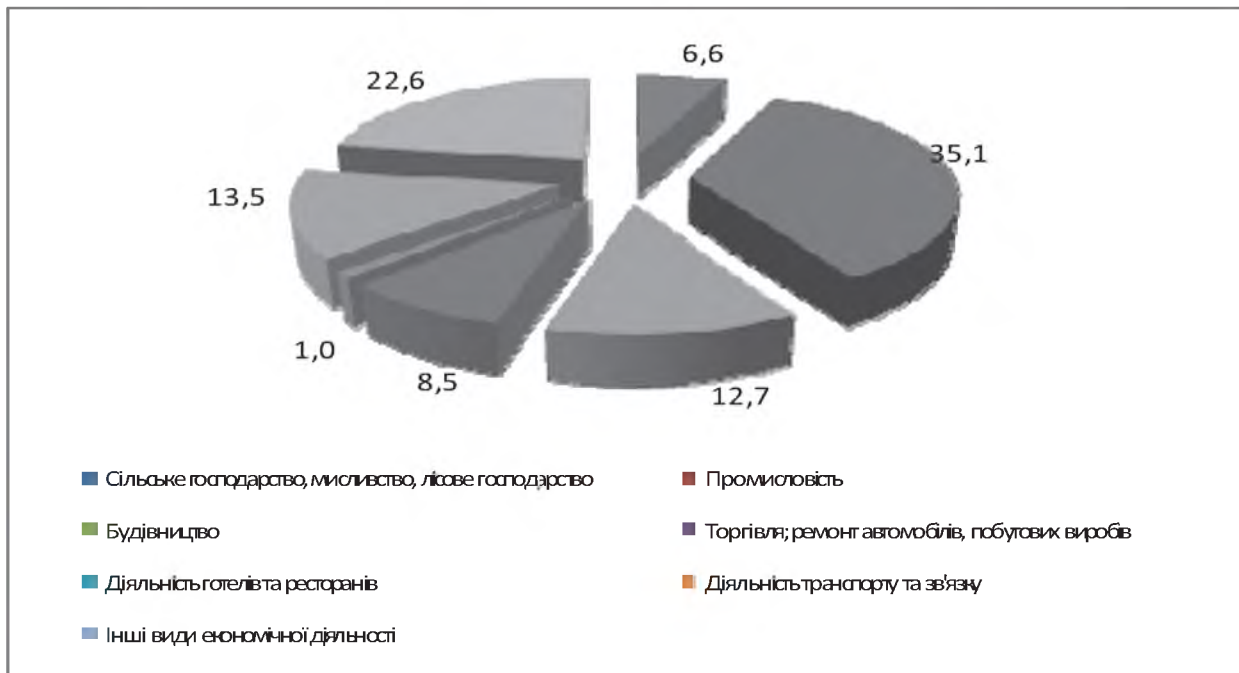

Рис. 3. Структура капітальних інвестицій у сільське господарство за видами економічної діяльності у 2013 р., %

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Тим часом у структурі капітальних інвестицій за видами активів у 2013 р. інвестиції у довгострокові біологічні активи рослинництва і тваринництва становлять лише 0,7%, а інвестиції у землю – лише 0,6% (рис. 4), причому протягом 2012 р. вони мали тенденцію до зниження. У 2013 р. інвестиції у довгострокові біологічні активи рослинництва і тваринництва склали лише 63,3% від рівня 2012 р., а інвестиції у землю – відповідно, 78,1% (рис. 4).

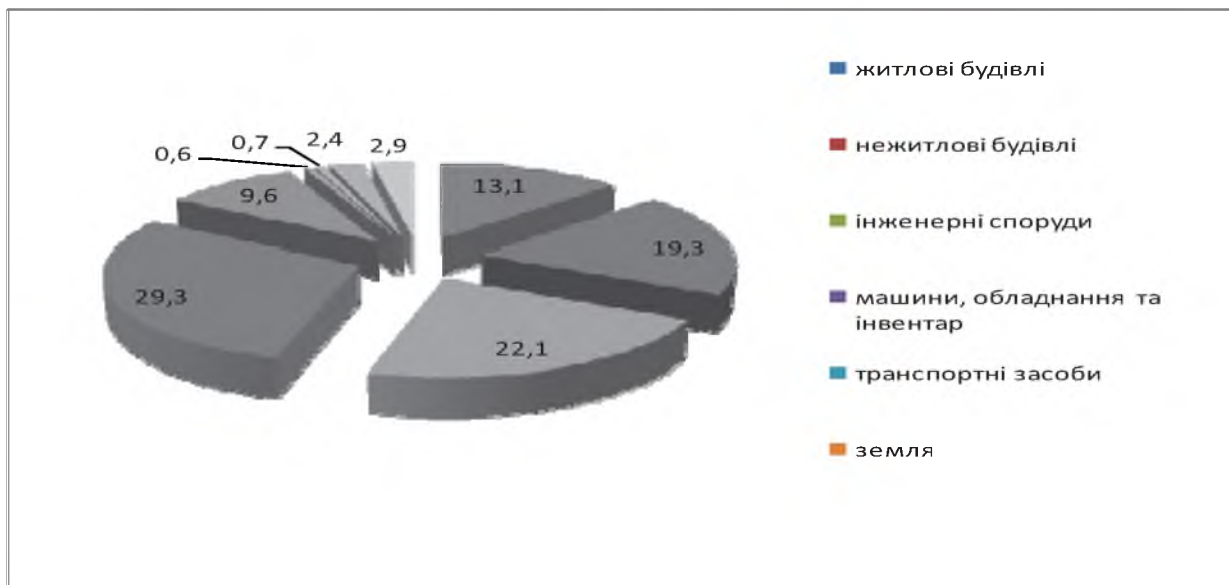

Рис. 4. Структура капітальних інвестицій у сільське господарство за видами активів у 2013 р., %

Джерело: розраховано за даними Державної служби статистики України

Зростання ефективності та продуктивності роботи вітчизняних сільськогосподарських підприємств, а також досягнення економічної безпеки аграрного сектору здатні забезпечити лише інноваційний сценарій розвитку. Економічне зростання галузі без відповідного зростання її інноваційної складової відбувається лише через вичерпання внутрішніх резервів, а тому є безперспективним.

Висновки. Обґрунтовано, що інноваційна безпека аграрної галузі передбачає забезпечення конкурентоспроможності аграрної продукції за рахунок впровадження розробок вітчизняної науки у галузі селекції, насінництва, зберігання і транспортування аграрної продукції. Встановлено, що з огляду на істотну ризикованість ведення агробізнесу спостерігається інтенсифікація інвестиційної привабливості аграрного сектору. Підвищення інвестиційної привабливості вітчизняної аграрної галузі пояснюється тим, що країна володіє необхідним потенціалом для виробництва сільськогосподарської продукції у значних масштабах і здатна не тільки забезпечити власну продовольчу безпеку, а й активізувати експорт продовольства.

Список використаних джерел

1. Кулагина Н. А. Показатели оценки инновационной безопасности агропромышленного комплекса / Н. А. Кулагина // Экономика и управление. – 2012. – № 4(89). – С. 66–69.
2. Лучик М. В. Економічна безпека аграрної галузі та її складові [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://mev-hnu.com/load/2013/3_zabezpechennja_ekonomichnoji_bezpeki_virobnichikh_sistem_za_umov_rozvitku_konkurenciji/33-1-0-244
3. Тарабрін О. Є. Інноваційний розвиток аграрного сектора економіки України в сучасних умовах / О. Є. Тарабрін, І. Г. Піменов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://inb.dnsgb.com.ua/2011-2/11_tarabrin.pdf
4. Державна програма розвитку українського села на період до 2015 року, затверджена Кабінетом Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 / Офіц. вісн. України. – 2007. – № 73. – Ст. 2715.
5. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні : [національна доповідь] / Дані Державного комітету України з питань регуляторної політики та підприємництва за роками [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dkrp.gov.ua/files/c19f3.doc.
6. Кавтиш О. П. Проблеми та напрями підвищення інноваційної активності корпоративного сектору національної економіки / О. П. Кавтиш // Інноваційна економіка. Науково-виробничий журнал. – 2013. – № 7(15). – С. 22–29.

7. Іващенко О. В. Моніторинг науково-технічної й інноваційної діяльності в Україні / О. В. Іващенко // Вісник Запорізького національного університету. – 2012. – № 4(16). – С. 146–154.

8. Федулова Л. І. Концептуальна модель інноваційної стратегії України / Л. І. Федулова // Економіка і прогнозування. – 2012. – № 1. – С. 87–100.

9. Аграрний сектор України : інвестиційна привабливість, незважаючи на недосконале регулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://svitagro.com/agrarniy-sektor-ukrayini-investiciyna-privablivist-nezvazhayuchi-na-nedoskonale-regulyuvannya>.

10. Про затвердження Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України від 02.03.2007 р. № 60 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.nau.ua/doc/?code=v0060665-07>.

11. Валова продукція сільського господарства України (у постійних цінах 2010 р.) за 2013 рік // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

12. Європейська Бізнес Асоціація : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eba.com.ua/uk/about-eba/indices/investment-attractiveness-index>.

13. Іноземні інвестори готові вкладати більше у сільське господарство України / Прес-служба Міністерства аграрної політики та продовольства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.kmu.gov.ua/control/uk/publish.

14. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності : [статистичний збірник] / За ред. Л. М. Овденко. – К. : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2013. – 70 с.

15. Кузьо Н. Філософія інвестицій в аграрний сектор / Н. Кузьо // Агробізнес сьогодні. – 2012. – № 21(244) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/event/1344-2012-12-10-14-19-25.html>.